

Н. А. ЗАПОРОЩЕНКО. ТИПОВІ МАТЕРІАЛЬНІ СЛІДИ ОРГАНІЗАЦІЇ АБО УТРИМАННЯ МІСЦЬ ДЛЯ НЕЗАКОННОГО ВЖИВАННЯ, ВИРОБНИЦТВА ЧИ ВИГОТОВЛЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ

Розглядаються матеріальні сліди організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Ключові слова: *матеріальні сліди, наркотичні засоби, психотропні речовини, аналоги наркотичних засобів та психотропних речовин.*

Рассматриваются материальные следы организации или содержания мест для незаконного употребления, производства или изготовления наркотических средств, психотропных веществ или их аналогов.

Ключевые слова: *материальные следы, наркотические средства, психотропные вещества, аналоги наркотических средств и психотропных веществ.*

Material traces of organization or running of places for illegal use, production or making of narcotics, psychotropic substances or their analogues are being discussed in this research work.

Key words: *material traces, narcotics, psychotropic substances, analogues of narcotics or psychotropic substances*

Процес розкриття та розслідування організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів вимагає виявлення та фіксації слідів цього злочину.

Під терміном «слід» розуміється відбиток, відтиск чого-небудь (ноги людини або тварини і т.п. та інших її частин) на землі або іншій поверхні; залишок або ознака чого-небудь (сліди віспи на обличчі, сліди бурі в лісі і т.п.); наслідок чого-небудь («... на мне года гнетущих впечатлений оставили неизгладимый след», – Некрасов); нижня частина ступні, підощви¹.

У сучасний період у криміналістиці сліди злочину розглядають у широкому і вузькому розумінні. У широкому значенні сліди - це будь-які зміни в навколишньому середовищі, причинно пов'язані з подіями злочину. Сліди у вузькому значенні – це матеріальні утворення, що відображають зовнішню будову взаємодіючих об'єктів².

У криміналістичній теорії сліди людини поділяють на: 1) ідеальні, сліди пам'яті, суб'єктивні образи: люди, речі, явища, події, способи діяльності, дії, зорові, слухові, нюхові, вкусові, дотикові; 2) матеріальні: а) сліди відображення: зовнішності, шкіряного покриву, рук, ніг, нігтів, зубів, навиків; б) сліди речовини: частки крові, волосся, нігтів, шкіри, кісток, сперми; виділення: потожирові, слина, запах, сеча, кал, виділення з носу, блювальні маси³.

Якщо сліди злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів досліджувались у криміналістичній літературі, зокрема у роботах І.І. Когутича, М.В. Салтевського, М.Ю. Фонарьова, І.І. Фуражкіної, В.М. Шевчука та інших, то сліди злочину передбаченого ст. 317 КК України, фактично залишилися поза увагою криміналістів.

© ЗАПОРОЩЕНКО Наталія Андріївна – ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

Для досягнення поставленої мети доцільно розглянути насамперед погляди криміналістів стосовно матеріальних слідів у справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Так, на думку І.І. Фуражкіної, основними матеріальними джерелами інформації про наркозлочини є: 1) сліди зберігання, виготовлення, переробки наркотичних засобів. До них відносяться наркотичні засоби, психотропні, хімічні речовини, лікарські засоби, інструменти, обладнання для виготовлення і переробки наркотичних засобів (лабораторний і побутовий посуд із залишками продуктів приготування чи синтезу наркотичних засобів), первинні, проміжні і кінцеві продукти синтезу, записи схем синтезу; 2) сліди збуту, придбання, вживання наркотичних засобів. Сюди відносяться бланки реквізитів на отримання наркотичних засобів в аптеках (у тому числі підроблені), документи обліку і витрат наркотичних засобів в лікувальних установах, по яких можна встановити викрадення; змиви з рук, нігтьові зрізи, волосся, сліди наркотичних засобів на предметах одягу; сигарети, шприци, ампули, бинти; сліди ін'єкцій на тілі людини; 3) сліди транспортування наркотичних засобів. Це перш за все спеціально виготовлені чи пристосовані упакування і контейнери, капсули, ампули, на яких можуть залишитися сліди пальців рук, нашарування частинок наркотичної речовини, різних речовин і матеріалів; 4) сліди впливу наркотичних засобів на організм людини проявляються у поведінці людини, зміні її психіки і життєдіяльності організму⁴. І.І. Когутич вважає, що слідова картина злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів включає такі матеріальні сліди: 1) наркотик, сировину для його одержання, напівфабрикати; 2) сліди збирання: спеціальні ножі-шкрібки; емності для збирання соку, який виділяється з головок маку (гличики, бідони); бинти й марля, що використовуються для збирання опію, з плямами коричневого кольору; мішки для макової соломки, коноплі; 3) сліди кустарного виготовлення і зберігання наркотичних засобів: коричневий наліт на посуді (казанах, каструлях, кружках, ложках); часточки наркотику на дошках, цератах, столах, ганчірках; залишки рідини темно-бурого кольору, залишки хімічних речовин; наявність медичної й технічної літератури з описом процесів виготовлення наркотиків; 4) сліди споживання: папіроси й сигарети з марихуаною (гашишем), голки, шприци, виварені бинти, марля, вата, спеціальні трубки для паління; 5) мікросліди на упакуванні, що використовуються для збереження, переміщення і збуту: на поліетиленових мішечках, банках, сумках, транспортних засобах; 6) сліди крадіжок: сліди злому, проникнення, залишене упакування від наркотичних засобів та ін.; 7) сліди незаконного одержання наркотику в аптеках: підроблені рецепти, підроблені документи з обліку та збереження рецептів; 8) сліди створення резерву для розкрадання в медичних закладах та установах: фальсифіковані документи щодо видачі, розходу та обліку наркотичних лікарських препаратів; 9) сліди «відмивання» грошей від наркобізнесу: необґрунтовані банківські проводження, фальсифіковані бухгалтерські документи⁵.

Аналіз поглядів криміналістів дає підстави стверджувати, що не усі із зазначених слідів можуть стосуватися злочину передбаченого ст. 317 КК України. Типові матеріальні сліди організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, на наш погляд, доцільно поділити на такі групи: 1) сліди незаконного виготовлення (виробництва) наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; 2) сліди зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин

або їх аналогів; 3) сліди вживання та впливу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів на організм людини; 4) сліди винагороди за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, а також надання приміщень з цією метою.

1. Сліди незаконного виготовлення (виробництва) наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

В.М. Шевчук до слідів, що вказують на виготовлення наркотичних засобів, відносить: а) устаткування або предмети, використовувані на будь-якій стадії технологічного процесу (преси, м'ясорубки, тампони, бинти, просочені бурою речовиною); б) будь-які технологічні матеріали (залишкові речовини, сухий осад); в) кінцевий продукт технологічного процесу (готовий наркотик); г) первинні та вторинні хімічні компоненти або природні речовини; ґ) пристрій для збору опію-сирцю, спеціальні ножі, посуд, пакувальні матеріали; д) вихідна сировина, до якої можуть додаватися інші компоненти для одержання кінцевого продукту; е) виявлена література, чорнові записи, документація, що містить формули, розрахунки та ін.⁶

При кустарному виготовленні наркотичних засобів на знаряддях і засобах злочину залишаються сліди від наркотиків у вигляді мікрочастинок, зберігається їх запах; якщо сировиною для наркотиків була зелена маса коноплі, на долонях рук підозрюваного і під нігтями залишаються сліди у вигляді маси темно-зеленого кольору⁷.

При виготовленні наркотиків з верхівок коноплі або голівок маку в момент цвітіння або після нього необхідно вручну відокремити смолу листя, суцвіть. Для цього використовуються сита, тарілки, ступки, м'ясорубки, кавомолки, кремозбивалки, на яких можна виявити сліди злочину. Після пропарювання сировини для наркотиків і маку сліди від них залишаються на капроні або іншій тканині. Наркотики, виготовлені зі стебел або коробочок маку (цілих або подрібнених) у вигляді настійки на воді або органічних розчинниках, набувають кольору від коричневого до темно-коричневого⁸. І.І. Когутич зазначає, що виробництво саморобних наркотиків, що мають специфічний запах, вимагає ізольованого місця виготовлення і спеціального упакування, що не пропускає запаху, чи переховування поруч з іншим, сильнішим запахом (наприклад, від парфумерних товарів)⁹.

Враховуючи вищевикладене, на наш погляд, до слідів незаконного виготовлення (виробництва) наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів слід віднести: знаряддя і засоби, що використовуються для виготовлення (виробництва) наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (різноманітне обладнання, тампони, бинти, просочені бурою речовиною); сировину для виготовлення (виробництва) наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (у тому числі прекурсори); кінцевий продукт – готові для вживання наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги; залишки, відходи від виготовлення (виробництва) наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (у тому числі його залишки на одязі, тілі особи, тощо); упакування для наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів; літературу, записи, документи, що містять формули, розрахунки необхідні для виготовлення (виробництва) наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

2. Сліди зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Стосовно зберігання наркотичних засобів В.М. Шевчук справедливо зазначає, що зберігання наркотичних засобів здійснюється в спеціально виготовлених або пристосованих упакованнях (паперових, целофанових), «контейнерах» (металевих, скляних) або в схованках, на них нерідко залишаються сліди пальців рук, нашарування речовин, різні мікрооб'єкти, а також самі наркотичні засоби (на згинах і в куточках пакетів)¹⁰.

На наш погляд, до слідів незаконного зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів слід віднести: наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги; упакування для наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів; схованки для зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

3. Сліди вживання та впливу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів на організм людини.

В.М. Шевчук стверджує, що на вживання наркотичних засобів можуть указувати сліди ін'єкцій (уколів) у вигляді дрібнокрапкових або великокрапкових саден, а в окремих випадках – великих рубців із саден, що злилися. Локалізація таких слідів у районі вен може вказувати на систематичне введення лікарських або наркотичних засобів. Варто зауважити, що зазначені сліди можуть бути виявлені й на інших частинах тіла людини. З метою приховування таких слідів наркомани нерідко роблять ін'єкції й у міжпальцеві проміжки, тілесні ушкодження, родимі плями, татування та ін. На вживання наркотичних засобів можуть указувати також виявлені пристрої для вживання наркотиків (трубки, шприци тощо), посуд зі слідами-нашаруваннями, мікрочастинками опію-сирцю та ін.¹¹ М.В. Салтєвський зазначає, що більш чітко виражена слідова картина введення наркотику в організм – це наявність шприців, банок, склянок з наркотиком, сліди уколів у вену, залишки упаковок від наркотиків. Якщо наркотик вводиться курінням, то треба шукати недопалки, засоби для здрібнювання макової соломи, листів коноплі, м'ясорубки, сікачі, дерев'яні коритця, засоби виготовлення мундштуків, пристосувань для набивання цигарки, трубки для куріння, у приміщеннях – запах наркотику і т. ін.¹² Про вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів можуть також свідчити відповідні сліди в крові та сечі. На думку В.М. Шевчука сліди впливу наркотичних засобів на організм людини виявляються в слідах ін'єкцій, зміни в життєдіяльності споживача наркотиків, у його поведінці тощо¹³.

До слідів вживання та впливу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів на організм людини необхідно відносити: наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги (у тому числі їх залишки на тілі чи одязі особи); упакування для наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів; зняття і засоби, що використовуються для вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; сліди ін'єкцій на тілі особи; літературу, записи, необхідні для вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

4. Сліди винагороди за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, а також надання приміщень з цією метою. У підозрюваного (обвинуваченого) можуть бути виявлені також предмети, які він отримав за надання послуги (гроші, цінні предмети, алкогольні напої тощо). В якості таких предметів можуть бути наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги.

Для проведення слідчих та інших процесуальних дій, а також оперативно-розшукових заходів важливе значення має наявність інформації про носіїв слідів злочину. Важливість цього питання полягає в тому, що володіння інформацією про сліди злочину дозволяє не лише їх виявити, зафіксувати, вилучити, але й запобігти їх знищенню чи пошкодженню.

З цього приводу справедливо зазначає І.І. Когутич про те, що сліди незаконних дій з наркотиками можуть бути виявлені і на людині: сліди ін'єкцій на руках, частинки наркотичного засобу на долонях, під нігтями, на поверхні одягу, у кишечках¹⁴. М.Ю. Фонарьов, вважає що у споживачів наркотиків залишкові сліди можуть бути виявлені в змивах рук, на волоссі, на предметах одягу¹⁵.

Таким чином, сліди злочину, що виявляються під час розкриття та розслідування організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів можуть залишатися в організмі, на тілі, одязі і предметах осіб, що організують, утримують зазначені місця чи надають відповідні приміщення, а також відвідувачів вказаних місць.

Таким чином, типові матеріальні сліди організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів на наш погляд доцільно поділити на кілька груп: 1) сліди незаконного виготовлення (виробництва) наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; 2) сліди зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; 3) сліди вживання та впливу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів на організм людини; 4) сліди винагороди за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, а також надання приміщень з цією метою.

До таких слідів можна відносити: 1) знаряддя і засоби, що використовуються для виготовлення (виробництва) та вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (різноманітне обладнання, тампони, бинти, просочені бурою речовиною); 2) сировину для виготовлення (виробництва) наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (у тому числі прекурсори); 3) наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги; 4) залишки, відходи від виготовлення (виробництва) наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (у тому числі його залишки на одязі, тілі особи, тощо); 5) сліди ін'єкцій на тілі особи; 6) упакування для наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів; 7) літературу, записи, що містять формули, розрахунки необхідні для виготовлення (виробництва) та вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; 8) схованки для зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; 9) предмети отримані за користування місцями для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Сліди злочину, що виявляються під час розкриття та розслідування організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів можуть залишатися в організмі, на тілі, одязі і предметах осіб, що організують, утримують зазначені місця чи надають відповідні приміщення, а також відвідувачів вказаних місць.

Види слідів та використання їх при розслідуванні незаконного перетинання державного кордону (за матеріалами органів дізнання Прикордонних військ України): Дис. ...канд. юрид. наук. – Хмельницький, 2002. – С. 27-28. **3.** Там само. **4.** *Фуражкіна І.І.* Противодействие расследованию наркопреступлений и пути его преодоления: Дис. ...канд. юрид. наук. – Краснодар, 2004. – С. 49. **5.** *Козутич І.І.* Криміналістика: Курс лекцій. – К.: Атіка, 2008. – С. 815. **6.** *Керівництво з розслідування злочинів: науково-практичний посібник / Кол. авторів: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; За ред. В. Ю. Шепітька.* – Х.: Одісей, 2009. – С. 358. **7.** Там само. – С. 350. **8.** Там само. – С. 359. **9.** *Козутич І.І.* Цит. праця. – С. 816. **10.** *Керівництво з розслідування злочинів: науково-практичний посібник / Кол. авторів: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; За ред. В. Ю. Шепітька.* – С. 359. **11.** Там само. **12.** *Салтевський М.В.* Криміналістика. Підручник: У 2 ч. Ч. 2. – Х.: Консум, 2001. – С. 361. **13.** Керівництво з розслідування злочинів: науково-практичний посібник / Кол. авторів: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; За ред. В. Ю. Шепітька. – С. 359. **14.** *Козутич І.І.* Цит. праця. – С. 815-816. **15.** *Фонарев М.Ю.* Досудебное производство по делам о преступлениях, связанный с незаконным оборотом наркотиков, осуществляемое органами дознания(организационные и уголовно-процессуальные вопросы): Дис. ...канд. юрид. наук. – М., 2004. – С. 153.